

Colofon

- **Missie** JurisDidact streeft ernaar kennis en inzicht bij juristen te verhogen en de ontwikkeling van het professioneel handelen te bevorderen door middel van onafhankelijke, individuele nascholing.
- **PO-punten** 4
- **Geldigheid** U kunt de eindtoets maken zolang deze in uw online persoonlijk dossier staat vermeld.

- **Redactie** Mr. Pieter Dorhout, hoofdredacteur
Prof. mr. dr. Sven Brinkhoff
Mr. drs. Marije Jeltes
Mr. dr. Lies Punselie
- **Docent** Mr. Rob ter Haar
- **Uitgever** Igno Ketelaars
- **Vormgeving** Roelof Koster Design, Mildam
- **Foto omslag** Splinter Photography, Job Jonathan Schlingemann

© 2023 JurisDidact, Gorssel
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeleenvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

- **Bestellingen** De basisprijs van een programma is € 194,50 (excl. btw). Bij gelijktijdige bestelling vanaf 4 programma's geldt korting. Zie hiervoor de website van JurisDidact. JurisDidact legt de gegevens van bestellers vast voor verwerking van de bestelling. De gegevens kunnen door ons worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten, tenzij u te kennen hebt gegeven hiertegen bezwaar te hebben.
- **Certificaten** Certificaten worden alleen toegekend aan kopers van losse programma's.
- **Administratie** Bij wijziging van de tenaamstelling en/of het adres verzoeken wij u deze gegevens door te geven aan de klantenservice van JurisDidact: Parallelweg 25, 7213 VT Gorssel.
- **Algemene voorwaarden** Levering en diensten geschieden volgens de Algemene voorwaarden van MOCuitgevers BV, gedeponeerd bij de Kamer van Koophandel onder nummer 6469182. Een exemplaar van deze voorwaarden zal op verzoek worden toegezonden. De voorwaarden zijn te raadplegen via www.mocuitgevers.nl.

Inhoud

Inleiding – 5

Pretoets – 7

Blok A

Opzet

- A1** Opzet algemeen – 11
- A2** Opzet op bestanddelen – 12
- A3** Boos of kleurloos opzet – 13
- A4** De ondergrens van opzet: het voorwaardelijk opzet – 14
- A5** Opzet in het verkeer – 19
- A6** Bijzondere opzetvormen: ‘oogmerk’ en ‘wetende dat’ – 20
- A7** Opzet en ernstige geestelijke stoornis/intoxicatie – 22
- A8** Opzet in sport- en spelsituaties – 23
- A9** Voorbedachte raad – 24
- A10** Rol advocatuur/mogelijke verweren bij opzet (en voorbedachte raad) – 26

Blok B

Schuld

- B1** Schuld algemeen – 29
- B2** Twee vormen van schuld: bewuste en onbewuste schuld – 30
- B3** Culpa: verwijtbare aanmerkelijke onvoorzichtigheid/onoplettendheid – 31
- B4** Medeschuld slachtoffer en sport- en spelsituaties – 35

- B5** Culpa en strafuitsluitingsgronden – **36**
 - B6** Schuld in het verkeer – **37**
 - B7** Culpa in causa/zelfintoxicatie – **40**
 - B8** Zwaarste schuldvorm: roekeloosheid – **41**
 - B9** Rol advocatuur/mogelijke verweren bij culpa en roekeloosheid – **42**
-

Afkortingenlijst – **45**

Antwoorden pretoets en casuïstiek – **46**

Literatuur – **52**

Noten – **53**

Toetsvragen – **57**

Inleiding

Opzet en schuld zijn de subjectieve bestanddelen van een misdrijf en maken samen de subjectieve zijde ('mens rea') daarvan uit. De misdrijven kennen in ieder geval een opzettelijke variant. Sommige van de meer ernstige misdrijven kennen ook een schuldvariant ('culpoze variant'). De wetgever vond de inbreuk op de rechtsorde die met de 'actus reus' werd gemaakt dan zo ernstig dat hij ook het niet willens en wetens maar culpoos plegen van een dergelijk feit strafwaardig achtte. Een voorbeeld hiervan is natuurlijk iemands dood veroorzaken. Dit kan uiteraard opzettelijk gebeuren ('doodslag', art. 287 Sr), maar ook door het in aanmerkelijke mate schenden van een zorgplicht ('dood door schuld', art. 307 Sr).

De Hoge Raad heeft de afgelopen jaren de aandacht intensief gericht op het materiële strafrecht. Langzaam maar zeker heeft ons hoogste rechtscollege getracht het onderscheid tussen diverse leerstukken terug te brengen, waaronder opzet en schuld. De reden voor deze exercitie is gelegen in het feit dat de feitenrechters gaandeweg te gemakkelijk de zwaardere variant (opzet i.p.v. schuld, roekeloosheid i.p.v. 'gewone' culpa etc.) bewezen achtten. Zo leidde het bewust nemen van risico's niet zelden tot de aanname van (voorwaardelijk) opzet. Daardoor vervaagde het onderscheidende karakter van de zwaardere varianten, terwijl er voor de verdachte qua strafmaximum natuurlijk zeer veel op het spel stond. Deze hernieuwde aandacht voor het materiële strafrecht heeft (vanuit de advocatuur gezien) een tweetal belangrijke gevolgen. Ten eerste biedt deze ontwikkeling uiteraard meer mogelijkheden voor de verdediging om succesvol verweer te voeren. Met name ten aanzien van de elementen van het voorwaardelijk opzet zijn kansrijke verweren te voeren, nu de rechter aangespoord wordt goed te motiveren waarom de verdachte het betreffende gevolg ook heeft gewild. Een ander brengt wel met zich mee dat de leerstukken aanzienlijk complexer zijn geworden. Doordat subtiele verschillen weer doorslaggevend kunnen zijn, dient de verdediging goed op de hoogte te zijn (en te blijven) van de finesses van onderwerpen als opzet en schuld.

In deze cursus zullen alle relevante aspecten van opzet en schuld op grondige wijze de revue passeren. Daarbij komen onder meer aan bod de juridische criteria, de toepassing daarvan in moeilijke gevallen en – in het verlengde daarvan – de mogelijkheid tot het voeren van goed onderbouwde verweren. De cursus is casuïstisch van opzet. De belangrijke onderwerpen worden vergezeld van aan de praktijk ontleende casusposities, zodat u direct uw kennis kan toetsen en u

wordt uitgedaagd over de betreffende situatie na te denken. Hoewel strikt genomen geen bijzondere opzetvorm, wordt in de cursus ook aandacht besteed aan het strafverzwarende bestanddeel 'voorbedachte raad', nu dit niet alleen sterke verwantschap vertoont met opzet, maar ook grote praktische relevantie heeft.

Deze juridische nascholing is in de volgende twee blokken opgedeeld:
Opzet
Schuld (inclusief de roekeloosheid)

Blok A
Blok B

■ **Doelstelling**

Na het doorlopen van deze nascholing:

- bent u bekend met de (jurisprudentiële) vereisten voor opzet en schuld (m.n. culpa);
- beheerst u het belangrijke leerstuk van het voorwaardelijk opzet;
- bent u op de hoogte van het subtiele verschil tussen de bovengrens van culpa en de ondergrens van opzet;
- kunt u met betrekking tot de leerstukken voorwaardelijk opzet, culpa en roekeloosheid goede verweren voeren;
- kent u de criteria en mogelijke contra-indicaties voor voorbedachte raad.

■ *Opmerking*

Deze nascholing is in twee gedeelten door te werken. U zult voor de blokken A (opzet) en B (schuld) elk 2 uur nodig hebben. Mogelijk beklijft de stof beter als u de nascholing in gedeelten doorwerkt.

■ *Criteria eindtoets*

U slaagt voor de eindtoets als u minimaal 6 van de 10 vragen juist beantwoordt. U kunt tweemaal herkansen.

■ *Over de docent*

Na jaren in de praktijk werkzaam te zijn geweest bij onder meer het Openbaar Ministerie (laatstelijk als senior onderzoeker bij de cassatiedesk te Den Haag) heeft mr. Rob ter Haar in 2016 de overstap gemaakt naar de wetenschap. Thans is hij werkzaam als docent strafrecht aan de Universiteit Utrecht, verricht hij promotieonderzoek naar noodweer(exces) en is hij rechter-plaatsvervanger in de Rechtbank Overijssel. Voorts is hij auteur van verschillende boeken en artikelen op (hoofdzakelijk) het gebied van het materiële strafrecht.

Om voor uzelf te bepalen wat uw kennis is van de beide onderwerpen, kunt u vrijblijvend de pretoets maken. De resultaten van de pretoets tellen niet mee voor uw eindscore.

- 1 Wat is geen vorm van opzet?
 - A Kansopzet.
 - B Oogmerk.
 - C Voorbedachte raad.
 - D Wetende dat.

- 2 Wat moet onder voorwaardelijk opzet worden verstaan?
 - A Het op de koop toe nemen van een reële kans op een gevolg.
 - B Het willens en wetens aanvaarden van risico's.
 - C Het bewust aanvaarden van een bovengemiddelde kans op een bepaald gevolg.
 - D Ondanks wetenschap van bepaalde risico's toch handelen.

- 3 Mark is op 10 maart 2023 omstreeks 23.55 uur aangehouden voor heling. Hij zat toen achter op een scooter die werd bestuurd door zijn maat Luuk. De opsporingsambtenaar zag bij die gelegenheid dat de kappen ter hoogte van het stuur niet meer aanwezig waren en dat er diverse draden loshingen. Bij onderzoek aan de inbeslaggenomen scooter is vastgesteld dat het contactslot was verwijderd/verbroken, dat de kap onder de kilometerteller was verwijderd en dat diverse draden loshingen en met elkaar verbonden waren. Mark heeft bij de politie verklaard dat hij had gezien dat het voor-kapje van de scooter eraf was en dat hij de losse bedrading had gezien. Kan de rechter hier tot een bewezenverklaring komen van opzetheling (art. 416 Sr)?
 - A Nee. Hier is hooguit sprake van schuldheling.
 - B Nee. Voor wetenschap ('terwijl hij wist dat ...') is voorwaardelijk opzet onvoldoende.
 - C Ja. Hier is sprake van vol opzet.
 - D Ja. Mark heeft ten tijde van het voorhanden krijgen van de scooter bewust de aanmerkelijke kans aanvaard dat de scooter gestolen was.

- 4 In het door Kevin verhuurde pand wordt een hennepkwekerij aangetroffen. Kevin verklaart daarvan niets te hebben geweten. Wel erkent hij dat hij in de betreffende periode eigenaar was van het bewuste pand, dat hij dat pand regelmatig controleerde, maar dat hij er op een gegeven moment niet meer binnen kon omdat er nieuwe sloten waren geplaatst. De officier van justitie acht op grond hiervan bewezen dat Kevin opzettelijk hennep heeft geteeld en aanwezig heeft gehad. Hoe zou het oordeel van de rechter in deze zaak moeten luiden?
- A Opzet kan bewezen worden nu Kevin in zijn hoedanigheid van eigenaar van het (door hem verhuurde) pand verantwoordelijk is voor de aanwezigheid van de daarin aangetroffen hennepkwekerij, omdat van hem als eigenaar mocht worden verwacht voldoende toezicht te hebben gehouden op hetgeen zich afspeelde in dat pand, ook nadat er nieuwe sloten waren geplaatst en hij de woonruimte niet meer in kon.
 - B Van opzet kan hier geen sprake zijn nu uit niets blijkt dat Kevin de intentie had om hennep te telen en aanwezig te hebben.
 - C Opzet kan bewezen worden omdat Kevin bewust het risico heeft genomen dat de huurders illegale activiteiten zouden ondernemen in zijn pand.
 - D In deze omstandigheden ligt geen opzet besloten, nu zij onvoldoende zijn voor het oordeel dat Kevin de reële kans heeft aanvaard dat er in zijn pand hennep zou worden geteeld.
- 5 Wat is niet een juiste omschrijving van culpa?
- A Grove schuld.
 - B Verwijtbaarheid.
 - C Verwijtbaar aanmerkelijk onoplettend handelen.
 - D Verwijtbaar aanmerkelijk onvoorzichtig handelen.
- 6 Wat is een juiste omschrijving van roekeloosheid ex art. 175 lid 2 VVW?
- A Zeer, althans aanmerkelijk, onvoorzichtig en/of onoplettend rijgedrag.
 - B Wanneer een bestuurder opzettelijk in ernstige mate de verkeersregels schendt.
 - C Rijgedrag waaruit tomeloze onverschilligheid blijkt.
 - D Door het nemen van extreme risico's aanvaarden dat je medeweggebruikers kan verwonden en zelfs doden.
- 7 Gerald staat terecht voor de dood van twee inzittenden van een Opel die hij met zijn BMW X5 op de A4 heeft getoucheerd nadat hij onder invloed van alcohol (6x de toegestane hoeveelheid) en met een overschrijding van de maximumsnelheid (160 waar 130 km/h is toegestaan) in een slip is geraakt. De officier van justitie vindt dat hier primair sprake is van roekeloos rijgedrag. Kan de rechter hem hierin volgen?

- A** Nee, de Hoge Raad eist daarvoor ‘buitengewoon onvoorzichtig’ rijgedrag en daarvan is hier geen sprake.
- B** Ja, met een dergelijke hoeveelheid alcohol is daarvan al snel sprake.
- C** Nee, roekeloosheid is niet mogelijk bij bewuste schuld.
- D** Ja, de combinatie van alcohol en snelheid kan als een overtreding van art. 5a WVV worden aangemerkt.
- 8** Automobiliste Linda rijdt vanaf een tankstation de rijweg op na, bij de haaiantanden, zonder geheel te stoppen, over haar schouder kijkende zich ervan te hebben overtuigd dat de weg vrij was. Kort daarna wordt zij van achter aangereden door een motorrijdster, die niet meer tijdig genoeg kan remmen. Deze raakt in een slip en wordt door een tegenliggende auto overreden, met zwaar lichamelijk letsel tot gevolg. Kan Linda worden veroordeeld wegens art. 6 WVV?
- A** Ja, op grond van Linda’s gebrek aan inspanning om de motorrijdster te zien.
- B** Ja, Linda heeft de motorrijdster immers niet zien aankomen.
- C** Nee, uit de enkele vastgestelde omstandigheid dat Linda de motorrijdster niet heeft gezien, hoewel deze voor haar zichtbaar moet zijn geweest, kan culpa niet volgen.
- D** Nee, één verkeersovertreding kan niet voldoende zijn voor aanmerkelijke schuld.
- 9** De 27-jarige Jeroen heeft om 22.00 uur bij hem thuis aan een 25-jarige vriendin een hoeveelheid van de harddrug GHB gegeven in een theeglas waarin hij ook cola heeft geschonken. Na het leegdrinken van dit glas is de vriendin gaan slapen. Jeroen wist zijn vriendin een keer wakker te porren en hij heeft haar nog tien minuten in de gaten gehouden, waarna hij zelf is gaan slapen. De volgende ochtend om 05.45 uur merkte hij echter dat ze niet meer leefde. Uit onderzoek blijkt het volgende: de vriendin had niet eerder GHB gebruikt en wilde dat wel eens wilde proberen, zij heeft welbewust en vrijwillig de GHB ingenomen, de verstrekte hoeveelheid GHB kon niet exact worden vastgesteld en Jeroen heeft zelf eerder vergelijkbare of grotere hoeveelheden van dezelfde GHB gebruikt zonder nadelige gevolgen. Jeroen staat uiteindelijk terecht voor ‘dood door schuld’ (art. 307 Sr). Wat zou hier het meest kansrijke verweer zijn?
- A** Geen, GHB is immers een verboden harddrug dus de wetgever heeft hier als het ware de schuld reeds bepaald.
- B** Vrijspraak, omdat het geven van een normale hoeveelheid harddrugs weliswaar een onaanvaardbaar risico voor de volksgezondheid oplevert, maar nog niet zonder meer op de dood.
- C** Vrijspraak omdat de vriendin de drugs vrijwillig nam en er daarmee geen causaal verband is tussen de verstrekking en de uiteindelijke dood.
- D** Vrijspraak wegens AVAS nu uit het onderzoek blijkt dat Jeroen geen enkel verwijt kan worden gemaakt.

- 10 Na een avondje stappen krijgt Leroy het op de parking van een discotheek aan de stok met de hem bekende Camiel. Wanneer Camiel een zeer nare opmerking maakt over de zieke moeder van Leroy, deelt Leroy in een reflex een vuistslag uit. Camiel houdt er een bloedneus en blauw oog aan over en doet aangifte van poging tot zware mishandeling. Leroy weet niet meer waar hij Camiel geraakt heeft, maar het was volgens mij wel 'boven zijn borst'. De rechter stelt daarop feitelijk vast dat Leroy Camiel 'tweemaal met zijn vuisten in het gezicht heeft gestompt' en veroordeelt Leroy voor het primair ten laste gelegde 'zware mishandeling'. Welke stelling over dit oordeel is juist?
- A Niet van iedere slag of stoot in het gezicht of tegen het hoofd kan worden gezegd dat de dader de aanmerkelijke kans op het intreden van zwaar lichamelijk letsel heeft aanvaard.
 - B Uit de bloedneus en het blauwe oog heeft de rechter inderdaad kunnen aannemen dat Leroy willens en wetens de aanmerkelijke kans heeft aanvaard dat Camiel zwaar lichamelijk letsel zou bekomen.
 - C Nu het gezicht een zeer kwetsbaar lichaamsdeel is, zal een klap in het gezicht al snel (poging tot) zware mishandeling opleveren.
 - D Het feit dat zwaar letsel is uitgebleven is een sterke contra-indicatie voor opzet op zwaar letsel.

Opzet algemeen

Opzet is ‘wetens en willens’ handelen. Opzet behelst een bepaalde intentie, een gerichtheid waarmee wordt gehandeld. Dit betekent niet (zonder meer) hetzelfde als het primaire doel van het handelen. Waar het in feite om gaat is wat de mentale of psychische attitude van de dader was met betrekking tot de voor hem beschikbare kennis op het moment van handelen. Die beschikbare kennis heeft dan betrekking op het ‘weten’ en de mentale attitude op het (al dan niet) willen.

■ *Voorbeeld*

Wanneer een dader iemand een kogel door het hoofd schiet, dan weet hij uiteraard op het moment van het overhalen van de trekker dat dit hoogstwaarschijnlijk tot de dood van het slachtoffer zal leiden. Wanneer hij toch gewoon de trekker overhaalt, dan heeft hij die dood van dat slachtoffer kennelijk gewild.

Uiteraard zijn niet alle gevallen zo overduidelijk als het hier gegeven voorbeeld. Bij deze dader kan uit de aard van zijn handelen namelijk zeer eenvoudig worden afgeleid wat er tijdens het handelen in zijn hoofd is omgegaan. Er kunnen zich in de praktijk tal van gevallen voordoen waarin minder eenvoudig kan worden vastgesteld wat een dader op het bewuste moment heeft gewild en geweten.

■ *Voorbeeld*

Neem in plaats van het iemand een kogel door zijn hoofd jagen het voorbeeld waarin de dader een op de grond liggend slachtoffer meermalen met geschoeide voet tegen zijn hoofd schopt. Een officier van justitie zou deze actie in een aantal varianten ten laste kunnen leggen: poging doodslag (art. 287 juncto art. 45 Sr),¹ (poging) zware mishandeling (art. 302 Sr) of ‘gewoon’ mishandeling (art. 300 Sr). Wat wist en wilde de verdachte hier?²

Lang niet altijd biedt wat de dader hier zelf over verklaart de benodigde duidelijkheid, bijvoorbeeld om de simpele reden dat hij ontkent opzettelijk te hebben gehandeld (‘natuurlijk wilde ik hem niet doodschoppen’ of ‘natuurlijk wilde ik hem geen zwaar letsel toebrengen’). Op de rechter rust dan de zware taak om toch te bepalen of de verdachte zich er wel of niet van bewust was dat hij iemand op deze manier zou kunnen doden en zich met die eventuele dood ook heeft verzoend. Zoals in het vervolg van deze cursus nog duidelijk wordt, kan immers ook het op de koop toe nemen of

accepteren van bepaalde gevolgen verbonden aan een gedraging opzet opleveren. Dit betekent dus – en dit is voor de rechtspraak van groot belang – dat opzet meer omvat dan alleen het doelgericht handelen: ook het op de koop toe nemen van bepaalde gevolgen kan onder opzettelijk handelen worden geschaard. Dit heeft wel tot gevolg dat de grens tussen opzet en (bewuste) schuld een dunne kan zijn.

A2

Opzet op bestanddelen

CASUS 1

Ontucht met 15-jarige

De 21-jarige Ronnie wordt verweten dat hij (vrijwillige) seks heeft gehad met de toen 15-jarige Merel (art. 245 Sr: 'Hij die met iemand, die de leeftijd van twaalf jaren maar nog niet die van zestien jaren heeft bereikt, buiten echt, ontuchtige handelingen pleegt die bestaan uit of mede bestaan uit het seksueel binnendringen van het lichaam, wordt gestraft met ...'). De advocaat van Ronnie voert aan dat Ronnie geen opzet had op de leeftijd van Merel nu zij tegen hem zou hebben gezegd dat ze 18 was. Door deze feitelijke dwaling dient Ronnie te worden vrijgesproken, aldus de advocaat.

- a Welke fout zit er in het verweer van de advocaat?

- b Stel dat de rechter aanneemt dat Ronnie inderdaad niet op de hoogte was van de werkelijke leeftijd van Merel en er daadwerkelijk vanuit ging dat zij al 18 was, kan het verweer van de advocaat dan slagen?

De hoofdregel is dat wanneer de wetgever het woord 'opzettelijk' heeft gebruikt in een delictomschrijving, de dader willens en wetens de gedragingen moet hebben verricht die na het woord opzettelijk in die delictomschrijving staan. Dit wordt het 'schuldverband' genoemd. Eenvoudige voorbeelden van de hoofdregel zijn de delictomschrijvingen van 'doodslag' (art. 287 Sr) en 'zware mishandeling' (art. 302 lid 1 Sr). Bij doodslag moet opzettelijk worden gedood. Dat wil zeggen dat de wetenschap en de wil van de dader moeten zijn gericht op het doden van de ander. Bij zware mishandeling moet de dader de wetenschap en de wil hebben gehad om de ander zwaar letsel toe te brengen. In het tweede lid van art. 302 Sr is nog als strafverzwarende geobjectiveerde omstandigheid vermeld dat 'indien het feit de dood ten gevolge heeft wordt de schuldige gestraft met' Het opzet van de dader hoeft dan niet te zijn gericht op de dood van